

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

СУХИХ АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 94(477.82)"1941/1944":355.244.1(043.3)

**ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ РАДЯНСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ
Й УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНСЬКО-ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ
НА ВОЛИНІ У РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Острог – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії імені М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Трофимович Володимир Васильович,
Національний університет «Острозька академія»,
завідувач кафедри історії імені М. П. Ковальського.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Лисенко Олександр Євгенович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України
періоду Другої світової війни;

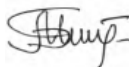
кандидат історичних наук
Зек Богдан Миколайович,
Волинський краєзнавчий музей,
провідний науковий співробітник
відділу новітньої історії.

Захист відбудеться «20» вересня 2019 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.02 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Автореферат розіслано «16» серпня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

М. Б. Близняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині залишається однією з малодосліджених і контроверсійних сторінок німецько-радянської війни. Суспільний інтерес до теми визначає тривала завуальованість комуністичною ідеологією та марксистською історіографією об'єктивного змісту й особливостей підпільної і партизанської боротьби у волинському регіоні. Сучасні ж дослідження поступово долають міфологеми радянського часу відносно діяльності червоних партизанів і відкривають нові аспекти українського визвольного руху.

Наразі в історичній науці сформувалося твердження, що протиборство між радянськими партизанами й українськими самостійницькими формуваннями відбувалося переважно у військовій сфері. З цим варто погодитися лише за умови, що збройна боротьба між двома «лісовими арміями» була результатом суперечності в ідеологічному та суспільно-політичному аспектах. Окрім цього, досі повною мірою не розкриті форми цього протистояння, вплив міжпартизанської війни на місцевих жителів, застосування УПА та радянськими партизанськими формуваннями розвідки, контррозвідки й агентури у взаємному протиборстві. Актуальним залишається питання з'ясування втрат упівців і червоних партизанів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у рамках науково-дослідної теми кафедри історії імені М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» «Актуальні проблеми української історії та історіографії модерної доби» (державний реєстраційний номер 0113U007061).

Мета дослідження – комплексне висвітлення взаємин між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації (1941–1944 рр.).

Для реалізації визначеної мети поставлено **завдання** дослідити:

- ескалацію протиборства між радянськими партизанами й українськими націоналістами;
- рівень підтримки місцевим населенням червоних партизанів і УПА на Волині;
- особливості боротьби за ідейний вплив на населення між протиборчими сторонами;
- причини і перебіг боротьби за терени впливу та продовольство;
- втрати радянських партизанів і українських повстанців у обох сторінках;
- розвідку та контррозвідку радянських партизанів та упівців у протиборстві;
- агентурну діяльність ворожих сторін;
- вплив протистояння між червоними партизанами та УПА на становище місцевого населення.

Об'єктом дослідження є радянський партизанський та український повстансько-підпільний рухи у період німецько-радянської війни на терені України, а його **предметом** – протистояння між ними на Волині під час німецької окупації (1941–1944 рр.).

Географічні межі відповідають етнографічним кордонам Волині, які включають сучасні Волинську, Рівненську, західну частину Житомирської, північ Тернопільської та Хмельницької областей України.

Хронологічні межі охоплюють період від 22 червня 1941 до липня 1944 рр. Нижня хронологічна межа визначається часом нападу нацистської Німеччини на СРСР і встановлення окупаційного режиму на Волині, а верхня – остаточним вигнанням з останньої гітлерівських загарбників. У підрозділі про агентуру автор виходить за вказану хронологію, що впливало з намірів з'ясувати обставини формування та функціонування радянських агентурних позицій в ОУН (б) і УПА.

Методологічною основою дослідження є принципи наукової об'єктивності та історизму. У роботі використані загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція) та власне історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний) методи дослідження. Зокрема, завдяки історико-генетичному методу послідовно розкрито ескалацію та збройну боротьбу, відтворено причинно-наслідковим чином аспекти протистояння між радянським партизанським й українським повстансько-підпільним рухами. Історико-порівняльний дав можливість зіставити діяльність протиборчих сторін, з'ясувати соціально-економічні причини підтримки цивільним населенням повстанського руху та радянських партизанів, визначити їх ідеологічну несумісність. Історико-системний метод дозволив комплексно розглянути протистояння між радянськими партизанами та українським повстансько-підпільним рухом, визначити його особливості.

Для встановлення кількості волинян в особових складах Ровенського партизанського з'єднання № 1 (РПЗ № 1) і № 2 (РПЗ № 2), а також Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання (ЧВПЗ) використовувався статистичний метод. При написанні роботи бралися до уваги географічний метод і метод періодизації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у постановці та розробці актуальної та недостатньо дослідженої у сучасній українській і зарубіжній історіографії теми.

Уперше:

- комплексно досліджено протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями на Волині;
- висвітлено боротьбу за ідейний вплив на населення між більшовицькими партизанами й українськими націоналістами;
- проаналізовано списки особового складу радянських партизанських з'єднань, які діяли на Волині, завдяки чому встановлено дані про рівень їх підтримки місцевим населенням, а також територіальне місце походження їх бійців;
- вивчено перебіг ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом;

- проаналізовано боротьбу за терени впливу та продовольство;
- підраховано втрати, а також інтенсивність збройних зіткнень протиборчих сторін.

У дисертації на більш широкій фактологічній основі, ніж це було у попередніх дослідженнях, *висвітлено*:

- роль розвідувального та контррозвідувального забезпечення радянських партизанів, ОУН і УПА;
- агентурну діяльність обох «лісових армій»;
- вплив міжпартизанської війни на становище місцевого населення та його ставлення до червоних партизанів й УПА.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наявний у дослідженні фактологічний матеріал, теоретичні висновки й узагальнення можуть бути використані при подальшому вивченні партизанського руху, історії спецслужб як на території Волині, так і України; написанні монографій, підручників; у процесі проведення лекцій і семінарських занять у вузах; у кращавчій роботі. Результати дослідження можуть використовуватися як у системі військової освіти, так і у виховній роботі з особовим складом Збройних Сил України.

Апробація результатів. Загальна концепція дослідження відображена у доповідях і повідомленнях на: Міжнародній науковій конференції «Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи» (Львів, 27–28 вересня 2012 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Волинь повстанська (до 70-річчя утворення Української повстанської армії)» (Острого, 12 жовтня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920–1950-х рр.» (Львів, 25 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки сухопутних військ» (Львів, 14–15 травня 2015 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть» (Житомир, 22 травня 2015 р.); I Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук» (Острого, 18 травня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Український визвольний рух 20–50-х років ХХ ст.: ідея державності та її реалізація (до 75-річчя Акта відновлення української державності 30 червня 1941 р. та 25-ї річниці Незалежності України)» (Київ, 29–30 червня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого Зимового походу)» (Житомир, 18–19 листопада 2016 р.); Міжнародній науковій студентській конференції «Україна в добу радянського тоталітаризму: інститути державного насилля, соціальні практики пристосування та опозиційні рухи опору» (Львів, 28–29 квітня 2017 р.); Міжнародній науковій археологічно-кращавчій конференції «Возв'язь – Зв'язель – Новоград-Волинський у часовому зрізі тисячоліть», присвяченої 760-річчю першої літописної згадки про місто Новоград-Волинський (Новоград-Волинський, 2–4 жовтня 2017 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Волинь повстанська (до 75-річчя утворення Української повстанської армії)» (Острого, 12 жовтня 2017 р.);

IX Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (Житомир, 3–4 листопада 2017 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Великий терор і масові репресії в Україні (1920–1950 рр.)» (Львів, 8 червня 2018 р.); X Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (Житомир, 16–17 листопада 2018 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми джерелознавства та історіографії історії України», присвяченої пам'яті проф. М. П. Ковальського (до 90-річчя з дня народження) (Острог; Дніпро, 19–22 березня 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені у 17 статтях, з яких: 4 – у фахових вітчизняних виданнях, 3 – у журналах, внесених до наукометричних баз даних, 10 – у публікаціях, дотичних до теми дисертації.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (731 позиція) та 12 додатків. Загальний обсяг дисертації – 367 сторінок, із яких основний текст становить 202 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зазначено її зв'язок із науковими програмами, вказано мету, завдання, об'єкт, предмет, географічні та територіальні межі, висвітлено методологію дослідження, з'ясовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження.

У першому розділі **«Історіографія та джерельна база дослідження»** проаналізовано стан наукової розробки теми та джерельну основу дисертації.

Підрозділ 1.1. *«Стан наукової розробки теми»* присвячений з'ясуванню рівня історіографічного освоєння проблеми. Аналіз історіографії здійснено за проблемно-хронологічним принципом із поділом на три змістовні групи: 1) праці істориків радянської доби (до них відносяться також тогочасні українські дослідники); 2) роботи українських вчених (зокрема, тих, які проживали в діаспорі, та тих, котрі видали свої праці від часу проголошення незалежності України); 3) напрацювання закордонних дослідників.

Працям істориків, які вивчали партизанський і підпільний рух у перше повенне десятиріччя були притаманні поверховість, описовість та ідеологічна забарвленість. Негативним чином позначилося на дослідженні руху Опору в Україні тлумачення науковцями подій на основі сталінської концепції «історії Великої Вітчизняної війни».

Певна лібералізація політичного курсу радянської держави за М. Хрущова вплинула на збільшення досліджень партизанського руху. У цей період з'явилися праці П. Вершигори, В. Вершиніна, І. Дем'янчука, В. Зеболова, М. Супруненка, А. Залеського, Л. Кизи, В. Клокова, М. Юценка. В окремих роботах про діяльність радянських партизанів на Волині згадувалося про протистояння з «українськими буржуазними націоналістами», яких зображали агентами гітлерівської Німеччини.

Динамічне висвітлення руху Опору у 70–80-х рр. вплинуло на розмаїття тогочасних тем. У такому контексті варто згадати праці В. Андріанова, І. Бречака, Д. Григоровича, М. Коваля, В. Клокова, В. Кучера, І. Кураса, Д. Скріпніченка, І.Слинька, М. Старожилова, Г. Міщенко, А. Юденкова та ін. Провідним радянським дослідником партизанського руху на терені Волині був В. Замлинський. Антигітлерівську боротьбу на Рівненщині вивчав Л. Степанов.

Незважаючи на значну зацікавленість історією партизанського руху, тогочасні науковці радянської доби намагались оминати тему протистояння червоних партизанів із УПА. Попри це, особливого спрямування отримала критика «українського буржуазного націоналізму», що перетворилася в один із напрямів радянської історіографії. Значними накладками друкувалися книги з зазначеної тематики К. Дмитрука, В. Кравченка, В. Маланчука, В. Черидниченка та ін.

На початку 1990-х років відчувалося зниження інтересу та тривала творча стагнація у дослідженні партизанського руху. Проте, завдяки розсекречення документів архівосховищ і вільного доступу до них поступово зацікавлення цією темою почало зростати. Вагомий внесок у її вивчення здійснили у роки незалежності України вчені-архівісти А. Кентій і В. Лозицький, які видали ґрунтовну монографію «Війна без пощади та милосердя. Партизанський фронт у тилу Вермахту (1941–1944)» (Київ, 2005).

До розроблення теми партизанського руху суттєво долучилися О. Бажан, О. Білоус, А. Данілова, І. Капась, Л. Ковальська, І. Печенюк, М. Слободянюк та ін. Регіональний вимір діяльності радянських партизанів на Волині представлений у розвідках В. Гальчинського, Г. Гики, А. Жив'юка, К. Кондратюка, Д. Кравчука, В. Милуся, Ю. Олійника, Ю. Сороки.

Доступ до архівів і відмова від радянських методологічних підходів зумовили значну зацікавленість дослідників історією ОУН і УПА. Серед них варто відзначити вагомі напрацювання Г. Биструхіна, Д. Веденєєва, В. В'ятровича, А. Кентія, Ю. Киричука, І. Патриляка, А. Русначенка, Г. Стародубець, Ю. Шаповала. Окремі аспекти збройного протистояння між упівцями та радянськими партизанами на Волині ґрунтовно розглянули Я. Антонюк, І. Бігун, В. Жилюк, В. Ковальчук, О. Ленартович, В. Мазурок, І. Марчук, В. Трофимович і ін. Контраверсійну діяльність Т. Бульби-Боровця та його військових підрозділів глибоко дослідили В. Дзьобак, Ю. Киричук, І. Марчук, І. Ольховський, С. Стельникович.

Серед напрацювань представників української діаспори про протистояння між більшовицькими партизанами та УПА варто відзначити книги П. Мірчука, М. Лебеда та Л. Шанковського. Зарубіжна історіографія радянського партизанського й українського повстансько-підпільного рухів представлена працями російських (В. Боярський, О. Гогун, А. Дюков, О. Попов, І. Щеров), білоруських (М. Бартушка, А. Гончаров, Л. Грінкевич, К. Доморад, С. Захаревич, Е. Іоффе, В. Кисельов, А. Філімонов), польських (Г. Мотика, Б. Мусял, А. Пулавський, В. Романовський, В. Філяр, М. Яхневіч), американських (Дж. Армстронг, Е. Ховел, Н. Корніш, К. Слеп'ян, К. Хітон), нідерландських (К. Беркгоф), німецьких (Е. Гессе, А. Даллін) та інших учених.

З наведеного історіографічного огляду випливає наступне: незважаючи на значний науковий доробок вищезазначених авторів, проблема протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у запропонованих хронологічних межах дисертаційного дослідження не отримала належного висвітлення в літературі. Недостатньо розкритими залишаються низка аспектів теми: протиборство за терени впливу та продовольство між радянськими партизанами й українськими повстанцями, ідеологічна боротьба між ними, застосування розвідувальних і контррозвідувальних заходів, агентурна діяльність обох сторін.

У **підрозділі 1.2. «Джерельна база»** здійснено характеристику джерел, які умовно розділені на неопубліковані та опубліковані. Перші змістовно діляться на чотири групи: 1) документи радянських партизанів; 2) джерела націоналістичного походження (УПА, УПА Б-Б, ОУН (б), ОУН (м)); 3) документальні матеріали німецьких окупантів; 4) архівно-кримінальні справи на учасників українського повстанського руху і націоналістичного підпілля.

Найбільший пласт архівних документів, які становлять основу роботи, зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України). У його фондах представлені документи, що детально висвітлюють функціонування та діяльність УШПР (ф. 62), обласних штабів партизанського руху, формувань, які у різний час діяли на Волині: Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання (ф. 64), Житомирського партизанського з'єднання (ф. 65), З'єднання українських кавалерійських партизанських загонів (ф. 66), Житомирської партизанської дивізії ім. М. Щорса (ф. 67), Ровенського партизанського з'єднання № 1 (ф. 69) та низки інших. Загалом у роботі використані документи радянських партизанських з'єднань із 27 фондів цього архівосховища.

Джерела партизанського походження, що розкривають протистояння з українським повстансько-підпільним рухом, зберігаються також в обласних архівах. Зокрема, у роботі використані документи з державних архівів Волинської, Рівненської, Житомирської областей.

Документальні джерела ОУН і УПА, що стосуються протистояння останніх з радянськими партизанами, представлені у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України): ф. 3833 («Краєвий провід (Керівництво) Організації українських націоналістів на Західно-українських землях»), ф. 3838 («З'єднання північних груп Української повстанської армії «УПА-Північ»). Крім того, повстанські документи зберігаються у ЦДАГО України (ф. 57 («Колекція документів з історії Комуністичної партії України»)) та Державному архіві Рівненської області (ф. Р-30 («Колекція матеріалів ОУН-УПА, що діяли на території Рівненської області»)).

Під час підготовки дисертації використані матеріали Електронного архіву Центру досліджень визвольного руху, Рівненського обласного краєзнавчого музею. Важливе значення для розкриття теми мали архівно-кримінальні справи на учасників українського повстанського руху і націоналістичного підпілля, що

зберігаються у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ), архівних управліннях СБУ у Волинській і Рівненській областях.

Вагоме значення для дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині відіграють опубліковані джерела. Серед збірників документів, які побачили світ у радянський час, варто відзначити тритомне видання «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945».

У період незалежності України був опублікований цілий масив документів, у яких розкривалася діяльність радянських партизанів, ОУН і УПА. Суттєвий доробок упорядкованих і виданих документальних збірників мають В. Берковський, О. Вовк, О. Гогун, А. Кентій, В. Ковальчук, В. Лозицький, О. Лисенко, В. Сергійчук і інші. Значний пласт документів про ОУН (б) і УПА на Волині в роки нацистської окупації вміщений у багатьох томах серії «Літопису УПА», так званої «канадської» та «нової» серій.

Німецькі матеріали, що проливають світло на вищевказане протистояння, у невеликій кількості представлені в опублікованих В. Косиком збірках «Україна у Другій світовій війні у документах». Серед серій видань, опублікованих у Російській Федерації, вирізняються «Русский архив», «Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне», «Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны».

Вагомою частиною джерельної бази є мемуарна література. Заслужують на увагу спогади учасників радянських партизанських формувань і чекістських спецзагонів, які діяли на Волині: В. Бегми, А. Бринського, П. Вершигори, В. Войцеховича, С. Ковпака, М. Корчева, В. Кременицького, М. Куницького, Д. Медведева, С. Стехова, О. Федорова, І. Юркіна та ін. У виданні «Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944» (Москва, 2010) опубліковано у повному обсязі щоденникові записи Г. Балицького, С. Ковпака, М. Наумова, С. Руднева та М. Шукаєва.

Серед мемуарів учасників українського повстансько-підпільного руху варто відзначити напрацювання М. Андрощука, Т. Бульби-Боровця, М. Гордієнка, М. Данилюка, Ф. Кондрата, С. Мазурця, Р. Петренка, М. Скорупського.

Узяті в сукупності, критично проаналізовані, різноманітні за ступенем документальної достовірності й історичної цінності перераховані джерела та дотична до теми література дали можливість здійснити комплексне дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації.

У другому розділі **«Протиборство між радянськими партизанами й українськими націоналістами в ідейній сфері»** висвітлено процес боротьби між ними за здобуття підтримки місцевого населення.

У підрозділі **2.1. «Ставлення мешканців краю до радянських партизанів і унівців»** розглянуто сприйняття цивільним населенням червоних партизанів і українського повстансько-підпільного руху на Волині, а також чинники, що вплинули на це.

Спротив повстанців і підтримка їх місцевим населенням зумовили суттєві труднощі в розгортанні радянського партизанського руху на Волині. Весною

1942 р. тут виникли перші стихійні партизанські групи, а з передислокацією сюди загонів і груп ГРУ ГШ ЧА вони переходили у підпорядкування останніх.

Рівень підтримки більшовицьких партизанів на Волині суттєво відрізнявся в залежності від місцевості. Встановлено, що із північних районів Рівненщини та білорусько-українського порубіжжя у 1943 р. до їх лав переважно вливалися місцеві жителі. Нужденне населення досить часто підтримувало радянських партизанів.

Протистояння між радянськими партизанами й українськими повстанцями розділило волинян на два ворогуючі табори, де відчутну більшість становили прихильники упівців. Радянська партизанка відчувала складності у боротьбі з останніми, котрі мали широкі зв'язки з місцевим населенням і намагалися задовольнити його інтереси. Консолідувати спільноту краю повстанській владі вдалося завдяки запровадженню цивільної адміністрації, організації шкільництва, налагодженню добродійної діяльності та розподілу землі. Важливим чинником створення позитивної громадської думки було також забезпечення захисту населення від терору гітлерівських окупантів. Підтримка волинянами повстансько-підпільного руху визначалася також високим рівнем національної свідомості та прихильним ставленням до побудови української самостійної держави.

Недружелюбність українських селян ставала на заваді червоным партизанам сповна розгорнути свою діяльність на Волині, крім того спротив оунівців не дозволив їм створити розгалужене підпілля. Тому вони активно контактували з місцевими поляками, самооборону яких часто залучали до операцій проти упівських відділів.

У **підрозділі 2.2.** *«Боротьба за ідейний вплив на населення»* розглянуто протиборство між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом в ідеологічній сфері, спрямоване на здобуття підтримки місцевих жителів.

Діяльність обох сторін була підпорядкована не лише військово-політичним цілям, які вони перед собою ставили, але значною мірою ідеологічним принципам, відповідно, більшовизму та українського інтегрального націоналізму.

Ідеологічний вплив на населення радянські партизани здійснювали завдяки кваліфікованим пропагандистам і агітаторам, а також друкованій продукції. Комунікативні механізми впливу вони маскували під виглядом об'єктивної інформації, проте, оцінюючи події відповідно більшовицької ідеології та власних стратегічних планів. Тенденцією у їхній діяльності було широке використання маніпулятивних методів пропаганди. На активних представників самостійницького руху вона практично не вплинула, оскільки факти їх переходу на бік червоних партизанів виявилися мізерними.

Своєю чергою, українські націоналісти віддавали перевагу для здійснення пропаганди друкованій продукції. На відміну від радянських партизанів, оунівці досить докладно розповідали про протистояння з першими, зокрема, у військовому часописі ГК УПА *«До зброї»* та газеті *«Інформатор»*. Вагомого значення надавали також усній пропаганді й агітації. Їм вдалося не лише зберегти, але й розширити підтримку місцевого населення.

У третьому розділі «**Збройний конфлікт між радянськими партизанами й українськими повстанцями**» висвітлено військовий аспект протистояння між ними на Волині, розкрито місце розвідки, контррозвідки й агентури у ньому.

У **підрозділі 3.1.** «*Ескалація протиборотства (1942 – перша половина 1943 рр.)*» проаналізовані причини, чинники та події, що вплинули на початок розгортання збройної боротьби між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом.

Весною – літом 1942 р. почали організовуватися перші пробільшовицькі партизанські загони на Волині. Радянські чинники випередили ОУН (б) в організації та розгортанні партизанського руху. Роботу у цьому напрямку першими розпочали НКВС і ГРУ ГШ ЧА.

Восени 1942 р. отаман Т. Бульба-Боровець уклав нейтралітет із загоном НКВС СРСР «Переможці». Домовленість про ненапад існувала також між бульбівцями та 12-м батальйоном Житомирського партизанського з'єднання, початок якої датується лютом 1943 р. Однак, через низку подій вони були порушені 25–26 лютого 1943 р., що призвело до початку збройного протистояння між сторонами.

Творення УПА й активне розширення діяльності повстанських відділів створювало передумови загострення взаємин із радянськими партизанами, котрі розглядали Волинь як терен свого стратегічного домінування. Наростання конфлікту між двома сторонами відбувалося внаслідок збройних сутичок. Бандерівці ще до офіційних рішень III конференції ОУН (б) розпочали протиборотство з більшовицькими чинниками. Після її проведення у лютому 1943 р. вони активніше чинили спротив партизанам, першими вступали у сутички. Втрати особового складу, які несли партизанські загони, зумовили те, що весною 1943 р. остаточно було сформовано позицію УШПР стосовно боротьби з українськими націоналістами та їх відділами на Волині.

У **підрозділі 3.2.** «*Боротьба за терени впливу (друга половина 1943 – перша половина 1944 рр.)*» розглянуто збройне протиборотство між упівськими відділами та радянськими партизанськими з'єднаннями (загонами), спрямоване на остаточно витіснення противника із зайнятої місцевості, де він прагнув зміцнити свої позиції.

УПА намагалася за будь-яку ціну не допустити в контрольовані нею райони червоних партизанів. Рейд Сумського з'єднання до Галичини став каталізатором загострення протистояння між ними на Волині.

Найбільше сутичок між протиборчими сторонами на Рівненщині протягом 1943 р. відбувалися у її північних районах, переважно у Дубровицькому та Володимирецькому, де головним чином силам, підпорядкованим УШПР, протистояли упівські відділи «Лайдаки» (М. Скуба) та «Кори» (М. Мельник). Більшість операцій червоних партизанів на півночі Рівненщини мали наступальний характер і були націлені на «розчистку» націоналістичних осередків, які перешкоджали здійсненню диверсійної роботи.

Із прибуттям з'єднання О. Федорова боротьба за терени впливу поширилася також на західну Волинь, де особовому складу останнього довелося часто вступати в оборонні бої. У південній Волині протягом 1943 р. не було запеклого

протистояння між протиборчими сторонами. Проте, УПА не контролювала ситуацію на схід і північ р. Случ, де вплив захопили червоні партизани.

У жовтні 1943 р. УПА здійснила збройну операцію проти з'єднання О.Федорова. Вона була найбільшою серед проведених проти радянських партизанських формувань за весь період окупації. Знищити й остаточно витіснити супротивника з терену України упівцям не вдалося. На початку 1944 р. радянські партизанські з'єднання, котрі у зв'язку з наступом ЧА передислокувалися у західну і південну Волинь та окремі райони Галичини, захопили ініціативу та завдали упівським відділам чималих втрат.

За нашими підрахунками, з травня 1942 до кінця квітня 1944 рр. відбулося щонайменше 499 збройних зіткнень між протиборчими сторонами. Визначено, що близькими до істини варто вважати середні дані втрат за оцінкою ворожої сторони. Відповідно, радянські партизани під час збройного протистояння з українським повстансько-підпільним рухом на Волині втратили загиблими приблизно 814 осіб, а останній – 2426 (1 : 3 на користь перших). Динаміка інтенсивності боїв і сутичок засвідчила, що їх кількість у порівнянні з попередніми місяцями значно зросла у липні – серпні 1943 р. і досягла свого піку у лютому 1944 р.

У **підрозділі 3.3.** *«Застосування розвідувальних і контррозвідувальних заходів»* з'ясовано місце розвідувального та контррозвідувального забезпечення під час протистояння між радянськими партизанами та українським повстансько-підпільним рухом на Волині.

Заходи з формування оперативних частин партизанських з'єднань були завершені весною 1943 р., однак уніфікації розвідувального апарату не вдалося досягти. Розвідка поділялася на військову (польову) й агентурну. З'єднання, що діяли на Волині, спрямовували першу на детальне вивчення повстансько-підпільного руху. Розвіддані про останній здобувалися різними способами: шляхом спостереження, опитування населення, захоплення документів і полонених. Зокрема, завдяки добре організованій розвідці Першій Українській партизанській дивізії ім. С. Ковпака вдалося здобути необхідну інформацію та ґрунтовно підготувати операцію з розгрому повстанської республіки «Січ».

На відміну від партизанської, розвідка українських повстанців на місцях була успішнішою за рахунок широкої оунівської мережі, що часто компенсувала брак досвідчених кадрів. Для здійснення «тактичної» розвідки в упівських відділах були окремі розвідники. Проведення військової розвідки покладалося також на відповідних надрайонних і районних референтів СБ ОУН. Великого значення надавалося також агентурній розвідці.

Контррозвідка (внутрішня розвідка) спрямовувалася на боротьбу зі шпигунством, агентурою та іншими видами ворожої роботи противника у середовищі партизанського формування та серед місцевого населення. Оперативним частинам партизанських з'єднань і особливим відділам, які існували в окремих із них, вдалося знешкоджувати агентів, інформаторів противника і «ворожий елемент» серед мирних жителів, захоплювати бандерівські документи.

Повстанська контррозвідка у боротьбі з більшовицькою агентурою досягала значних результатів. СБ ОУН вдавалося викривати: партизанські спецгрупи, які діяли під виглядом боївок ОУН і УПА; комуністичне підпілля, яке розширювало підпільну мережу та намагалося створювати свої агентурні позиції в УПА з метою її розкладання.

У **підрозділі 3.4.** *«Агентурна діяльність»* розглянуто використання радянськими партизанами, ОУН і УПА агентури у взаємному протиборстві.

Для створення агентури перші використовували різні способи. Згідно з наказами УШПР і надісланих ним рекомендацій, партизанські з'єднання почали створювати агентурні позиції у середовищі українських націоналістів. Вони змогли насадити агентуру серед місцевого населення. Проникнути в оунівське підпілля було складно, зважаючи на його законспірованість. У досить рідкісних випадках, коли вдавалося це зробити, результати були незначними. Серед з'єднань УШПР певний зразок агентурної гри з бандерівським підпіллям продемонструвало Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова, котре спільно із загonom НКДБ СРСР ім. Б. Хмельницького створило агентуру в Городницькому повстанському районі «Пекло», у результаті чого його провід було заарештовано у лютому 1944 р.

Агентура серед українських повстанців також формувалася з учасників націоналістичного руху; осіб, які самовільно встановлювали зв'язок із червоними партизанами чи мали довоєнні контакти з органами держбезпеки. Таким чином була створена резидентура на повстанській базі «Січ», яку очолив начальник її штабу «Коршун» (А. Лещук).

Для налагодження агентурно-оперативної роботи в тилу противника в окремі з'єднання УШПР, які діяли на Волині, з осені 1943 р. надсилалися невеликі опергрупи 4-го управління НКДБ УРСР. Через організаційні та кадрові проблеми результати їх діяльності були незначними.

Своєю чергою, спроби ОУН (б) здійснити агентурну розробку партизанських формувань здебільшого не давали ефекту через наявну у них внутрішню контррозвідку та діяльність особливих відділів.

У четвертому розділі **«Місцеве населення в умовах протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом»** розглянуто вплив протиборства між ними на становище волинян.

У **підрозділі 4.1.** *«Боротьба за продовольство між радянськими партизанами й українськими повстанцями»* висвітлено протиборство між червоними партизанами й упівцями, спрямоване на поповнення продовольства за рахунок противника, а також лояльного до нього місцевого населення.

Згідно розпоряджень ЦШПР і УШПР, підпорядковані їм формування повинні були забезпечувати себе за рахунок противника, а також використовувати місцеві ресурси. У низці їхніх документів здійснення заходів із поповнення продовольства отримало назву «господарських» або «продовольчих» операцій, що були двох видів: мирного та збройного порядку. Партизани неодноразово порушували дисципліну, силою привласнюючи харчі та майно сільських жителів і займаючись мародерством.

Встановлено, що економічне становище терену, де «господарювала» УПА, було значно кращим, ніж райони дислокації з'єднань УШПР. Місця проведення господарських операцій, особливо після загострення протистояння за терени впливу, визначалися як з урахуванням лояльності місцевого населення, так і господарсько-економічного становища території. Нерідко продовольчі реквізиції червоних партизанів на Волині відбувались у районах, підконтрольних упівцям, що мало на меті не лише поповнення продовольства, а й здійснення своєрідних антиповстанських заходів.

Активізація боротьби за продовольство розпочалася з літа 1943 р. Радянські партизани вирушали на госпзаготівлі, як на бойові операції. Подібно до них, упівці також поповнювали продовольство, використовуючи свого ворога, за переможного результату сутички чи операції проти нього.

Партизани досить часто вдавалися до знищення господарств «націоналістів» і реквізицій продовольчих складів оунівського підпілля та повстанців, що набуло особливого поширення у першій половині 1944 р.

У **підрозділі 4.2.** *«Терор проти цивільного населення»* розглянуто дії радянських партизанів і учасників українського повстансько-підпільного руху, спрямовані на тероризування та покарання волинян за співпрацю із протиборчою стороною.

Встановлено, що терор проти мирного населення, котре підтримувало націоналістів, був ініціативою партизанських командирів, які діяли на «місцях». Вони приймали рішення щодо пацифікації певних сіл на основі попередніх розвіданих або розглядали терор як відплатну акцію. УШПР дав свою згоду на використання методу цілеспрямованого фізичного знищення націоналістів і лояльних до них осіб. Радянські партизани, за відсутності значної підтримки місцевого населення, використовували терор не лише як спосіб боротьби з ворогом, але і як засіб впливу на осіб, які були на його боці.

У відповідь на дії повстанців партизани неодноразово спалювали села, де гинули «народні месники» від рук українських націоналістів. Вони свідомо спрямовували німецьких окупантів на терор проти українських націоналістів і цивільного населення. Для цього готувалися відповідні провокації. Під час зазначеного протистояння його учасники неодноразово проявляли девіантну поведінку по відношенню один до одного та місцевого населення, котре підтримувало ворожу сторону.

На відміну від радянських партизанів, вибіркові вбивства здійснені українськими націоналістами, зазвичай, були спрямовані проти окремих осіб, які виявляли свою протиповстанську чи антиукраїнську позицію. Вони слугували способом психологічного впливу на місцеве населення.

ВИСНОВКИ

У **висновках** узагальнено підсумки проведеного дослідження, викладено його результати, винесені на захист.

Незважаючи на суспільну, політичну і наукову актуальність теми дисертаційної роботи, вона не стала предметом спеціального вивчення в

українській та зарубіжній історичній науці. Наявна джерельна база достатньо репрезентативна для проведення дослідження, при цьому значна кількість документів уперше вводиться до наукового обігу.

Протистояння між радянськими партизанами й українськими націоналістами охопило практично всі сфери їх взаємодії та розпочалося після нападу Німеччини на СРСР. Тогочасні спроби організувати партизанський рух на Волині зазнали невдач, у тому числі через спротив самостійників і вороже ставлення місцевого населення до більшовиків.

Із появою організованих загонів на Волині розпочалася поступова ескалація їхнього протистояння з українськими націоналістами, які, своєю чергою, сформувавши перші стаціонарні повстанські відділи, виступили на захист населення та розпочали активну боротьбу з «народними месниками». Загалом, більшовики випередили ОУН (б) в організації та розгортанні партизанського руху в краї, для яких останній був стратегічним регіоном проведення розвідувально-диверсійної діяльності.

Настрої місцевих жителів Волині були на користь українського визвольного руху, оскільки націоналісти мали широкі зв'язки з ними, намагалися задовольнити їх інтереси та забезпечити захист від терору гітлерівських окупантів і радянських партизанів. Це в сукупності сприяло формуванню позитивної громадської думки серед населення. Допоміг націоналістам також високий рівень національної свідомості волинян та їх прихильне ставлення до побудови української самостійної держави.

Проте, радянські партизани на 1943 р. мали достатню підтримку населення в окремих районах краю. Завдяки статистичному аналізу списків особового складу трьох партизанських з'єднань, які діяли на Волині (РПЗ № 1, РПЗ № 2 і ЧВПЗ), нам вдалося з'ясувати, що рівень підтримки їх суттєво відрізнявся в залежності від місцевості. Зокрема, вихідці зі ПЗУЗ у з'єднанні В. Бегми та І. Федорова становили майже половину українців особового складу, а у формуванні О.Федорова – лише приблизно 30 %.

Встановлено, що РПЗ № 1 і РПЗ № 2 переважно дислокувались у важкодоступних районах півночі Рівненщини та білорусько-українського порубіжжя. Ця ж місцевість у господарсько-економічному плані була слаборозвинутою, де проживало переважно незаможне населення, яке прихильно ставилося до радянських партизанів і вступало у їх формування.

Підґрунтям протистояння між обома сторонами виступали їх ідеологічні позиції, сформовані, відповідно, на основі більшовизму та інтегрального націоналізму. Головною суперечністю між останніми поставало вирішення національного питання. Українські націоналісти, прагнучи створити власну соборну незалежну державу, розглядали націю найвищою цінністю, а радянські партизани, борючись за відновлення комуністичної влади, стояли на позиціях більшовизму, згідно якого абсолютизація й ідеалізація національності вважалася підміною класових принципів.

Стратегічні цілі червоної партизанки, з одного боку, та ОУН (б) і УПА з іншого, кардинальним чином суперечили одна одній. Крім того, згідно постанов конференцій і III Надзвичайного Великого Збору ОУН (б), головним ворогом

української державності вважався «московський імперіалізм» як віковичний поневолювач України. Відповідно, радянські партизани, виконуючи завдання державно-партійних органів, були авангардом більшовизму в тилу ворога.

Боротьба за ідейний вплив на населення, що розгорнулася між червоними партизанами й українськими націоналістами, відбувалася на полі зіткнення їх агітаційно-пропагандистського апарату, спрямованого на здобуття підтримки та лояльності місцевих жителів. Незважаючи на значні зусилля партизанів, краще матеріальне забезпечення для підготовки друкованої продукції, їм не вдалося суттєво вплинути на суспільно-політичні погляди волинян і перетягнути на свій бік, чи дискредитувати в їх очах УПА та ОУН. Своєю чергою, українські націоналісти зуміли не лише втримати прихильне налаштування місцевого населення до себе, а й зміцнити його.

Визначено, що форми політичної роботи, до яких вдавалися протиборчі сторони, були різноманітні: бесіди, збори, мітинги, розповсюдження агітаційних, пропагандистських матеріалів і підпільної преси. Так, партизани активно брали на озброєння такі маніпулятивні методи пропаганди: навішування ярликів, демонізації ворога, поширення вигаданих фактів і даних, які компрометували українських націоналістів. Вони були спрямовані на те, щоб нав'язати класове сприйняття останніх, викликати до них ненависть місцевого населення, представити зрадниками народу і поплічниками окупантів. Загалом, друкована продукція червоних партизанів показувала, що самостійність України категорично суперечила більшовицькій ідеології та планам кремлівського керівництва.

Радянські партизани використовували також різноманітні специфічні методи: намагалися толерантно ставитися до селян під час господарських операцій, залучали до ідеологічної боротьби проти супротивника церковнослужителів, широко пропагували випадки переходу упівців на свій бік.

Пропагандивні й агітаційні зусилля українських націоналістів, які в основному також застосовувалися усним і друкованим чином, були набагато успішніші, ніж ідеологічних суперників, оскільки їм вдалося зберігати значну підтримку місцевого населення. Вони намагалися переконати його, що радянські партизани реалізують більшовицьку колоніальну політику в Україні та борються за цілі, які відмінні від цілей українського народу.

Доведено, що з другої половини 1943 р. між радянськими партизанами та українськими повстанцями розгортається боротьба за терени впливу, яка була спрямована на те, аби витіснити чи знищити супротивника. Причиною активних сутичок нерідко виступала націленість перших на залізниці, дезорганізація яких була їх стратегічним завданням. Українські підпільники та повстанці, прагнучи захистити цивільне населення від репресій німецьких окупантів, навпаки, заважали здійснювати диверсії на залізниці, тим самим перешкоджаючи партизанам виконати поставлені УШПР завдання.

Під час протистояння обидві сторони активно використовували розвідку, контррозвідку й агентуру як спеціальні заходи, спрямовані на попередження ворожих дій і підготовку чи здійснення власних заходів. Попри це, суттєвих розвідувальних даних вони не здобули, у той же час контррозвідувальне

забезпечення сприяло радянським партизанам протидіяти розвідувальним і агентурним діям українських націоналістів. СБ ОУН також вдалося виявляти та ліквідувати ворожих агентів, розвідників і представників комуністичного підпілля.

Агентурна діяльність партизанів проти повстансько-підпільного руху принесла досить скромні результати, за винятком підготовки розгрому бази «Січ» і кількох нападів на відділи УПА. У той же час конспірація та протидія СБ ОУН переважно забезпечувала захист підпілля останньої, за винятком кількох випадків. З іншого боку, ОУН і УПА не вдалося створити серйозних агентурних позицій у партизанських формуваннях, чому протидіяла добре організована контррозвідка.

З'ясовано, що особи, які були лояльними до українських націоналістів, або належали до ОУН (б), ставали жертвами терору радянських партизанів, котрі таким чином намагалися вплинути на їх мотивацію сприяти самостійникам, а також розглядали його як спосіб боротьби з оунівським підпіллям. На відміну від радянських партизанів, оунівці не використовували колективної відповідальності, а здійснювали вибіркові вбивства, намагаючись максимально очистити села від осіб, які могли зашкодити повстанському рухові.

Встановлено, що фактором взаємодії між повстанським рухом і радянськими партизанами виступала боротьба за продовольство. Останні, не отримуючи продукти харчування з «Великої землі», заготовляли їх, у тому числі використовуючи ресурси українських націоналістів і населення, котре тих підтримувало, здійснюючи сплановані господарські операції чи здобуваючи продовольство у результаті боїв з упівськими відділами. Такі заходи часто спрямовувалися на те, щоб завдати повстанському запіллю економічних втрат.

Українському повстансько-підпільному рухові не вдалося утримати Волинь від проникнення та розгортання активної діяльності червоної партизанки, яка, своєю чергою, протягом 1943 р. не зуміла заволодіти регіоном, контролюючи ситуацію лише в окремих районах, і лише у перші місяці 1944 р. спромоглася за рахунок збільшення чисельності з'єднань перехопити ініціативу. Зазначена боротьба суттєво вплинула як на життя цивільного населення Волині у період німецької окупації, так і військово-політичну діяльність протиборчих сторін, ставши чинником, який завадив реалізувати власні цілі та завдання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у виданнях, внесених до наукометричних баз даних

1. Сухих А. Ю. Командир Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова І. І. Шитов: морально-психологічний портрет. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2016. Вип. 25. С. 105–113.
2. Сухих А. Ю. Початок ескалації протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27. С. 117–125.

3. Сухих А. Ю. Суспільно-політичні настрої місцевого населення Волині в контексті протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом під час німецької окупації. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 1. Історичні науки. С. 108–112.

Статті у фахових виданнях

4. Сухих А. Ю. Боротьба Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрушова проти військової округи УПА «Заграва» (1943–1944 рр.) *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXIX. С. 149–155.

5. Сухих А. Ю. Боротьба за продовольство як форма протистояння між українськими повстанцями та радянськими партизанами у 1943 – на початку 1944 рр. (на прикладі військової округи УПА «Заграва»). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2015. Вип. 24. С. 60–73.

6. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Боротьба за терени впливу між рівненськими радянськими партизанськими з'єднаннями й УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 27. С. 135–150.

7. Сухих А. Ю. Розвідувальна, контррозвідувальна й агентурна діяльність рівненських радянських партизанських з'єднань у боротьбі з ОУН (б) і УПА (1943–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 28. С. 46–59.

Публікації, які додатково відображають матеріали дисертації

8. Сухих А. Ю. Особливості стилю партизанської війни Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрушова у другій половині 1943 р. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції (Львів, 14–15 травня 2015 року)*. Львів, 2015. С. 286.

9. Сухих А. Ю. Ескалація протистояння між українськими націоналістами та радянськими партизанами на Рівненщині (перша половина 1943 р.). *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть» (Житомир, 22 травня 2015 року)*. Житомир, 2015. С. 127–129.

10. Сухих А. Ю. Українське село – об'єкт тиску радянських партизанів та УПА на Волині. *Актуальні питання гуманітарних наук: матеріали I Всеукраїнської наукової конференції (Острог, 18 травня 2016 р.)*. Острог, 2016. Вип. 6. С. 80–85.

11. Сухих А. Ю. Взаємини між поляками та Тернопільським партизанським з'єднанням ім. М. С. Хрушова в контексті протистояння з УПА. *Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого зимового походу»*. Житомир, 2016. С. 84–88.

12. Трофимович В. В., Сухих А. Ю. Мудраченко М. Друга партизанська бригада 1942–1944: від партизанщини до партизанства. Вінниця, 2015. 568 с. [Рецензія] *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2017. Вип. 26. С. 143–146.

13. Сухих А. Ю. Виявлення та реквізиції радянськими партизанами упівських продовольчих складів на Волині (січень – березень 1944 р.). *Минуле і*

сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Науковий збірник. Випуск 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24–25 жовтня 2017 року, м. Любомль. Луцьк, 2017. С. 454–457.

14. Сухих А. Ю. «Союз за розрахунком»: взаємини між радянськими партизанами та церковнослужителями на Рівненщині у роки німецької окупації. *Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 3–4 листопада 2017 р.): Збірник наукових праць*. Житомир, 2017. С. 55–58.

15. Сухих А. Ю. Діяльність СБ ОУН на Новоград-Волинщині у роки німецько-радянської війни. *Возв'язь – Зв'язель – Новоград-Волинський у часовому зрізі тисячоліть*. Харків; Київ, 2017. С. 327–331.

16. Сухих А. Ю. Терор радянських партизанів проти цивільного населення у контексті протистояння з українським повстансько-підпільним рухом на Волині (1943–1944 рр.). *Великий терор і масові репресії в Україні (1920–1950 рр.). Всеукраїнська наукова конференція (Львів, 8 червня 2018 р.)*. Львів, 2018. С. 51–53.

17. Сухих А. Ю. Організація проведення радянськими партизанами господарських операцій на Волині під час німецької окупації. *Матеріали Х Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 16–17 листопада 2018 р.): Збірник наукових праць*. Житомир, 2018. С. 247–249.

АНОТАЦІЯ

Сухих А. Ю. Протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації (1941–1944 рр.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 «Історія України». – Національний університет «Острозька академія». Острог, 2019.

У дисертації проведено комплексне дослідження протистояння між радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації (1941–1944 рр.). З'ясовано ставлення місцевого населення Волині до червоних партизанів і українських повстанців. Проаналізовано боротьбу між протиборчими сторонами за ідейний вплив на цивільне населення. Простежено процес ескалації їхнього протистояння. Досліджено боротьбу за терени впливу та продовольство. Показано використання радянськими партизанами й українським повстансько-підпільним рухом розвідки, контррозвідки та агентури. Висвітлено вплив протистояння на становище місцевого населення.

Ключові слова: радянські партизани, український повстансько-підпільний рух, українські націоналісти, повстанці, протистояння, німецька окупація, ідеологія, пропаганда, місцеве населення, розвідка, агентура, продовольство, Волинь.

АННОТАЦИЯ

Сухих А. Ю. Противостояние между советскими партизанами и украинским повстанческо-подпольным движением на Волыни в годы немецкой оккупации (1941–1944 гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 «История Украины». – Национальный университет «Острожская академия». Острог, 2019.

В диссертации проведено комплексное исследование противостояния между советскими партизанами и украинским повстанческо-подпольным движением на Волыни в годы немецкой оккупации (1941–1944 гг.). Выяснено отношение местного населения Волыни к красным партизанам и украинским повстанцам. Проанализировано борьбу между противоборствующими сторонами за идейное влияние на гражданское население. Прослежен процесс эскалации их противостояния. Исследовано борьбу за территорию влияния и продовольствие. Показано использование советскими партизанами и украинским повстанческо-подпольным движением разведки, контрразведки и агентуры. Освещено влияние противостояния на положение местного населения.

Ключевые слова: советские партизаны, украинское повстанческо-подпольное движение, украинские националисты, повстанцы, противостояние, немецкая оккупация, идеология, пропаганда, местное население, разведка, агентура, продовольствие, Волынь.

SUMMARY

Sukhykh A. Yu. Confrontation between the Soviet Partisans and the Ukrainian insurgent-underground movement in Volyn Region during the Period of German Occupation (1941–1944). – Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate (Ph.D.) of Historical Sciences in the specialty 07.00.01 "History of Ukraine". – The National University of Ostroh Academy. Ostroh, 2019.

At the beginning of German-Soviet War, the state party authorities of the Ukrainian SSR experienced significant difficulties in the deployment of the partisan movement in Volyn region, which was due to the lack of training, lack of support of the local population and resistance of the Ukrainian nationalists.

The Soviet factors outpaced the Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera Movement) in organizing and deploying a partisan movement in Volyn region. Activity in this direction was initiated first by the People's Commissariat of Internal Affairs and the Central Intelligence Directorate of the General Staff Office of the Red Army. For them, Volyn was a strategic region for conducting intelligence and sabotage activities.

Foundation of the Ukrainian Insurgent Army and active expand of the activities of rebel divisions have created a background for aggravation of relations with the Soviet partisans, who considered Volyn region as location of their strategic activities. Growing conflict between Ukrainian insurgents and Soviet partisans occurred as a result of armed clashes that arose on the basis of the fact that the nationalists protected Volyn villages from looting and terrorizing the local population, including by the red partisans. The important factors that prompted the clashes were the ideological

incompatibility and radically different goals of the partisan anti-German struggle, which were set forth by the rebels and the Bolshevik partisans.

Losses of personnel by the partisan groups, caused that in spring 1943 position of the Ukrainian Staff Office of Partisan Movement concerning fight against the Ukrainian nationalists and their departments in the Volyn region was finally created, which proved the goal of state and party authorities of the Ukrainian SSR to crush the opponent who sought to tear off Ukraine from their influence by creating a separate independent and unified state.

Having analyzed the lists of personnel of the Rivne Partisan Units № 1 and № 2, as well as Chernihiv-Volyn Partisan Unit, we can say that the Soviet partisans had sufficient support in some regions of Volyn during the German occupation.

It has been established that the poor population often supported Soviet partisans. The confrontation unfolded between the Soviet partisans and Ukrainian insurgents, divided population of Volyn into two warring camps, where a significant majority were supporters of the Ukrainian Insurgent Army.

In general, the Soviet partisans experienced difficulties in the fight against the Ukrainian insurgent-underground movement, which had extensive ties with the local population, tried to satisfy its interests, as well as to provide protection from terror and lead the population resistance in the Volyn region against Hitler's occupiers.

Struggle for ideological influence upon the population, which unfolded between the Soviet partisans and Ukrainian nationalists in Volyn region, took place on the battlefield of their agitation and propaganda aimed at mobilizing, gaining the loyalty and support of the local population, as well as discrediting in people's mind representatives of hostile ideology.

It has been proved that the struggle for the territory of influence unfolded between the Soviet partisan formations and units of the Ukrainian Insurgent Army, which operated permanently mainly in one area. Partisans, trying to disorganize the home front of Hitler's troops by active sabotage activity on the railroad, considered resistance of the Ukrainian nationalists in regions where such railroad located, as a factor which could significantly prevent carrying out the task set by the Ukrainian Staff Office of Partisan Movement.

Intelligence and counterintelligence of the Ukrainian insurgents and Soviet partisans played an important role during opposition between them. Military intelligence of the Soviet partisans, compared to the intelligence of the rebel-underground movement was better organized, but both "forest armies" were unable to obtain significant data to prevent important activities of the enemy and to inflict significant losses (except for a few cases).

Counterintelligence of the warring parties warned, demonstrated and prevented danger which carried reconnaissance and intelligence measures of the enemy, as well as internal unreliable elements. In formations of the Soviet partisans, this activity took place much more actively and effectively than in the departments of the Ukrainian Insurgent Army.

It has been established that the agent activity of Bolshevik partisans directed on development of the Ukrainian insurgent and underground movement brought mainly local results. Despite the presence of intelligence development, the partisans failed to

cause significant losses to the Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgency Army. Arrival of the operation groups of the People's Commissariat of State Security of the Ukrainian SSR in some partisan formations of the Ukrainian Staff Office of Partisan Movement that operated in the Volyn region, only partially improved the intelligence activities of the latter. In turn, the Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgency Army, first of all, did not have enough experienced personnel to create intelligence positions in the Soviet partisan formations, where counterintelligence was also well organized.

Struggle for food supply between the Soviet partisans and the Ukrainian insurgents was the result of armed confrontation between them. In conditions of absence of food supplies, Soviet partisans gathered it, including using Ukrainian nationalists and the supported population, carrying out planned economic operations or getting food as the result of battles with the Ukrainian Insurgency Army departments. Requisitioning products and property of population loyal to the Ukrainian nationalists, they consciously put to insurgent underground considerable economic losses.

It has been established that terror of the Soviet partisans against the civilian population was quite common in Volyn region. Since the Ukrainian insurgents had more support from the local population and influence on its psychological state, as well as on the nationalist underground, the red partisans purposefully destroyed persons associated with the Ukrainian insurgent underground movement.

Unlike the Soviet partisans, selective murders committed by the Ukrainian nationalists, usually, was directed to individuals who showed their viewpoint against insurgents or anti-Ukrainian position.

Keywords: Soviet partisans, Ukrainian insurgent-underground movement, Ukrainian nationalists, rebels, opposition, German occupation, ideology, propaganda, local population, intelligence, agents, food, Volyn.

Підписано до друку 13.08.2019 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times». Друк офсет.
Ум. друк. арк. 1,16. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. 58.
Друкарня видавництва «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.